

SBM1131 Kalbygård grusgrav 2014

Kulturhistorisk rapport

SBM1131 Kalbygård, Låsby sogn, Gjern herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.01.06. Sb.nr. 21.

Kulturhistorisk rapport for SBM 1131 Kalbygård grusgrav ved Låsby. Der fremkom bebyggelsesspor i form af den vestlige del af et gårdsanlæg med hus og hegn fra yngre romersk jernalder eller germansk jernalder, samt yderligere 3 huse fra førnævnte perioder. Udført i november 2014 af arkæolog Morten Valdorff Rasmussen og arkæolog Anja Vegeberg Jensen, Skanderborg Museum.

SKANDERBORG MUSEUM

Indhold

Abstract	3
Undersøgelsens forhistorie	3
Administrative data	4
Topografi, terræn og undergrund	5
Målesystem	6
Øvrige data	6
Udgravningsmetode	6
Undersøgelsens resultater	6
Konstruktionsbeskrivelser:	7
Fremtidigt arbejde på stedet.....	13
Tidstavle.....	14

Abstract

I forbindelse med udvidelse af råstofudvindingsområdet ved Kalbygård grusgrav blev der undersøgt bebyggelsestyper fra yngre romersk jernalder/ germansk jernalder (175-549 e.Kr). Der fremkom den vestlige del af et gårdsanlæg samt yderligere 3 huse. Dateringen baseres på hustypologi og keramiktypologi.

Denne rapport dækker den systematiske undersøgelse af SBM1131 Kalbygård grusgrav i november 2014 samt en kort opsummering af Skanderborg Museums overvågning af muldafrømningen gennem 2013-14.

Figur 1: Det totale afrømmede råstofområde, udført i perioden 2013 og 2014. Det udgravede ses mod den røde afgrænsning af feltet mod øst. Huse og hegn er markeret med hvidt. Arkæologiske anlæg er markeret med blå streg, mens grusgravens udbredelse indtil d. 17. november 2014 er markeret med rød streg.

Undersøgelsens forhistorie

Den systematiske undersøgelse er foretaget forud for etapevis råstofudvinding på et ca. 120.000 m² stort område. Undersøgelsen er lavet på grundlag af fund af væsentlige arkæologiske anlæg i forbindelse med muldafrømning.

Ved tidligere, efterhånden talrige, muldafrømninger i både 2013 og 2014 blev der på grusgravsområdet fundet spredte gruber og stolper, heraf en grube med keramik fra yngre stenalder samt flere store gruber indeholdende lidt jernalderkeramik.

Grube

Gruber er en større nedgravning i undergrunden. Der er mange forskellige typer gruber alt efter, hvad nedgravningen har været brugt til. Den mest oplagte funktion er, at gruben er gravet for at skaffe ler til husenes vægge - eller til fremstilling af fx lerkar. Efterfølgende er gruben tit opfyldt med affald fra bopladsen.

Grubegravningsaktiviteterne så ud til at blive intensiveret mod nord og øst, men der ikke blev lokaliseret egentlig bebyggelse på området.

I 2011 og 2012 udgravedes dele af et gårdsanlæg fra yngre romersk jernalder. Dette område ligger ca. 500 meter sydøst for det aktuelle areal. Mod NØ ses tre gravhøje, sb.1-3, med ukendt datering.

I Låsby-området er der desuden i forbindelse med den nye motorvejs anlæggelse fundet spor af bebyggelse fra flere forskellige tidsperioder, hovedsageligt fra jernalderen, men også fra bronzealderen samt spor efter middelalder-marksystemer.

Desuden findes, lige øst for den berørte lokalitet, hovedgården Kalbygård, som via skriftlige kilder kan spores tilbage til 1400-tallet.

Administrative data

Den 23. september 2014 får bygherre tilladelse fra Region Midtjylland til at udvinde råstoffer på etape 2 af den planlagte råstofudvindingsområde.

Den 31. oktober findes væsentlige arkæologiske anlæg på et afrømmet område, og anlægsarbejdet indstilles midlertidigt.

Den 4. november 2014 indsendes systematisk udgravningsbudget til godkendelse hos Kulturstyrelsen.

Den 13. november 2014 godkender Kulturstyrelsen udgravningsbudgettet.

Den 14. november 2014 accepterer bygherre budgettet.

Bygherre: Kjeld Emil Svane Knudsen, JJ-grus A/S.

Ansvarlig for undersøgelsen: Skanderborg Museum, Adelgade 5, 8660 Skanderborg.
Dokumentationsmateriale bestående af fund, fotos, tegninger og beretning opbevares på Skanderborg Museum, Adelgade 5, 8660 Skanderborg.

Topografi, terræn og undergrund

Lokaliteten ligger på et, mod syd, let skrånende terræn på et større plateau omkring kote 90 over DNN. Mod nord ca. 700m væk løber Lyngbygård Å. Her ved kanten af ådalen stiger terrænet kraftigt, hvorefter det falder brat igen ned mod selve åløbet.

Undergrunden er let gruset og let leret sand. Øverst i udgravningsområdet er undergrunden meget hård, muligvis pga. traktose kombineret med stiv ler, og der er da heller ikke fundet nogen nævneværdige anlæg i dette område.

Anlæggene, som er dukket op under denne sidste muldafrømning, findes midt på arealet samt i den sydlige del, hvor undergrunden er let gruset og let leret sand med enkelte lidt større sten. Der ses også et mindre vådbundsområde i form af større områder med mørke aflejringer. Muldlaget er ca. 30cm tykt.

Figur 2: Her ses det afrømmede felt samt skovkanten mod nord.

Målesystem

Alle anlæg blev opmålt med GPS i projektionen UTM zone 32 Euref89. Data blev efterfølgende via ArkDigi digitaliseret i gis-programmet Mapinfo.

Øvrige data

Udgravningen startede den 17. november 2014 og afsluttedes samme dag. Udgravningsdeltagere var arkæolog Morten Valdorff Rasmussen og udgravningsleder, arkæolog Anja Vegeberg Jensen. Muldafrømningen var blevet udført af en af Kalbygård Grusgravs maskinførere med en gravemaskine på bånd og med en 2 meter bred skovl. Dette blev gjort i forbindelse med råstofudvinding uden opsyn af en arkæolog. Muldafrømningen var derfor en anelse mindre grundig end ved en arkæologisk afrømning, og der blev ved selve den systematiske udgravning fundet flere stolper, som lå under små løse muldbunker.

Udgravningsmetode

Muldafrømningen var udført på forhånd af en af grusgravens medarbejdere i forbindelse med udvidelse af nyt råstofområde. Der var ingen arkæologer til stede ved muldafrømningerne, men der var lavet en aftale med maskinfører om, at der ville blive ringet til museet, når der var et nyt muldafrømmet område at undersøge for anlæg. Afrømningen sker i baner af varierende længde, bredde samt orientering.

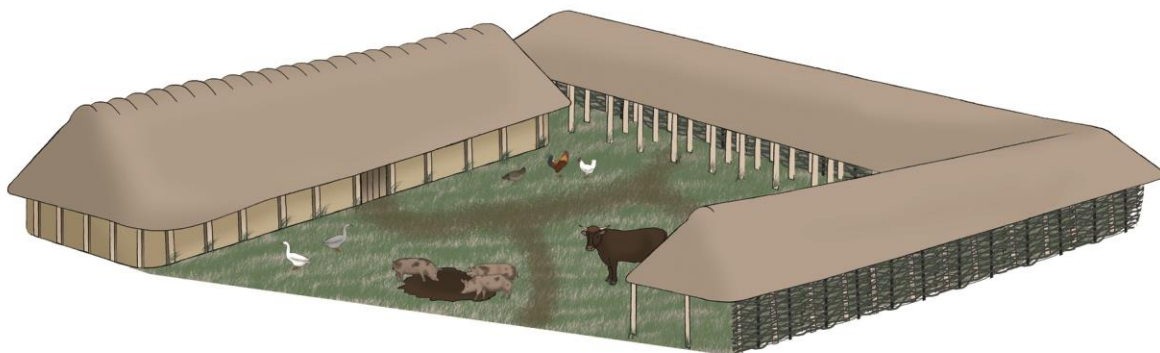
Ved udgravningen blev udvalgte anlæg i huse og hegnskonstruktioner snittet, tegnet og beskrevet. Fund blev indsamlet. Enkelte stolper fra huse og hegn blev ligeledes fotoregistreret.

Undersøgelsens resultater

Der blev undersøgt ca. 1800m² afrømmet område. Anlæggene var lokaliseret på et mod syd let skrånende og fladt terræn ved den østlige kant af grusgraven. De fundne genstande består af keramik, små ildbukfragmenter samt et fragment af en drejekværn.

Konstruktionsbeskrivelser:

Der er fundet 3 langhuse i den nordlige del af udgravningsområdet samt et gårdsanlæg, beliggende mod syd, bestående af et langhus med omgivende hegn.

Figur 3: Gård fra jernalderen med omgivende sadeltagshegn.

Hus K9:

Treskibet huskonstruktion, som består af de tagbærende stolper A413, A414, A415, A416, A499 samt A500.

Stolperne er ensartede, generelt mørkt gråbrune i farven, og fylden er let humøs sandet ler.

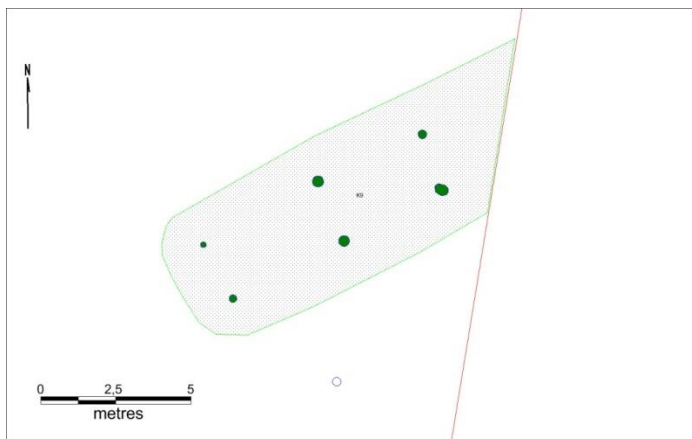
Formen på stolperne varierer mellem rundbundet og fladbundet. Bredden varierer mellem 22 og 39 cm, og dybden varierer mellem 10 og 21 cm. Ved alle stolperne står afgrænsning mellem stolpe og undergrund tydeligt frem. Flere stolper er let aflange i fladen.

Figur 4: Den tagbærende stolpe A415 fra hus K9.

Der ses 3 tagbærende stolpepar, og huset er orienteret sydvest-nordøst. Der er 2 meters afstand mellem stolperne i stolpeparrene, og en spændvidde på henholdsvis 4,3 meter og 3,7 meter mellem parrene (fra vest mod øst). Dette hus skrånede nedad mod sydvest, og ligger på en undergrund af sandet ler. Huset er muligvis ikke afsluttet, og den østlige del ligger måske under

muld endnu. Længden af det stykke hus, der ligger fremme er på ca. 12 meter. Huset kan sandsynligvis dateres til yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder.

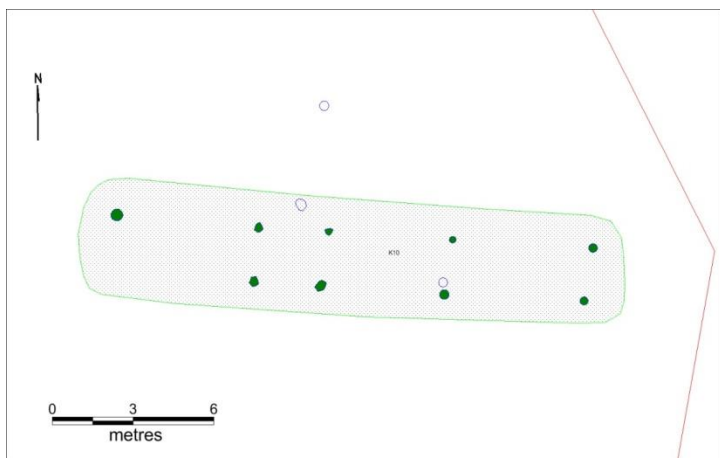

Figur 5: Hus K9.

Hus K10:

Treskibet huskonstruktion, som består af de tagbærende stolper A406, A407, A408, A409, A493, A495, A496, A497 samt A498. Muligvis hører også A494 til huset som støttestolpe.

Stolperne er meget ensartede i både form og fyld: Stolperne har alle lige sider og flad bund, og består af mørkt gråbrunt leret sand. I fladen er stolperne runde og tydeligt afgrænsede. I snit ses stolpernes afgrænsning op mod undergrunden tydeligt. Bredden varierer mellem 29 og 45 cm, mens dybden varierer mellem 24 og 40 cm.

Figur 6: Hus K10.

Der ses i alt 5 tagbærende stolpepar, dog mangler den sydvestligste stolpe, som ikke er erkendt i en tidligere muldafrømning, og derfor er blevet opslugt af grusgravningen. Den vestligste stolpe sidder helt ude på kanten af grusgraven, og er af den grund ikke snittet. Huset er orienteret vest-øst, og ligger på et helt fladt område. Der er ca. 2 meter mellem stolperne i stolpeparrene, og en spændvidde på henholdsvis 5,2 meter, 2,6 meter, 4,6 meter og 5,2 meter mellem parrene (fra vest mod øst). Huset er 20 meter langt, men det er dog ikke sikkert at alle tagstolperne er fundet. Måske kunne de ligge ude under mulden mod øst.

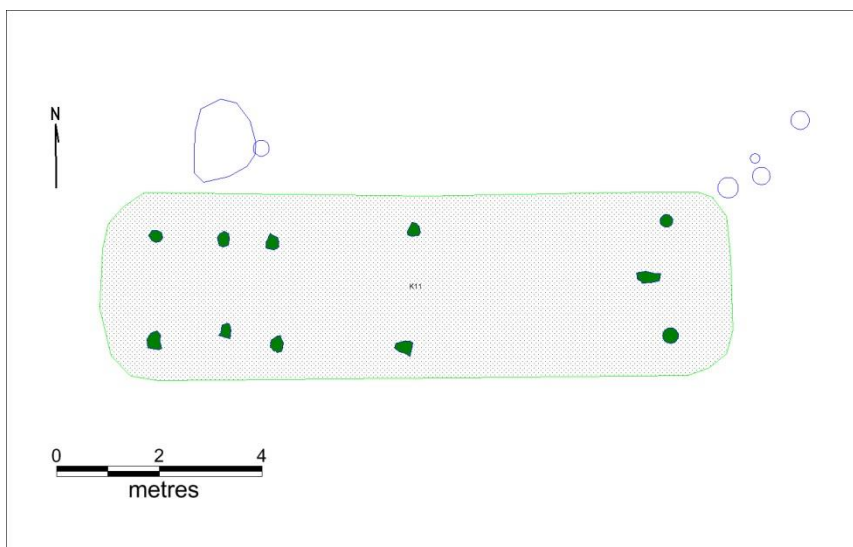

Den store forskel i afstandene mellem de tagbærende stolpepar kaldes modulopbygning, og kan give et fingerpeg om en datering af huset. Denne konstruktionsdetalje sammenholdt med udseendet af den fundne keramik peger på en datering, som lander et sted mellem yngre romersk jernalder og ældre germansk jernalder.

Hus K11:

Treskibet huskonstruktion, som består af de tagbærende stolper A396, A397, A398, A399, A400, A401, A402, A403, A479 samt A480. Muligvis hører også A485 med til huskonstruktionen. Dette anlæg formodes at være en rest af et ildsted, men det var kun sparsomt bevaret, og det er derfor vanskeligt at udtale sig nærmere om dette anlæg.

Stolperne består af mørkebrunt sandet ler/leret sand, og er ret ensartede, på nær A479, som kun er en stolperest. De fleste stolper er rundede i bunden og med lige eller let skrånende sider. Bredden varierer mellem 24 og 41 cm, mens dybden varierer mellem 15 og 32 cm.

Figur 7: Hus K11.

Der ses 5 stolpepar, og huset er orienteret vest-øst. Området, hvorpå huset ligger, er fladt, men dog med en let stigning mod nord. Huset her forekommer lidt mere uregelmæssigt end de to først beskrevne, idet bredden mellem stolpeparrene varierer og ligger et sted mellem 2 meter og 2,20 meter. Spændvidden mellem de tagbærende stolpepar lyder på henholdsvis 1,3 meter, 1 meter, 2,75 meter og 4,9 meter. Længden på huset er ca. 12 meter.

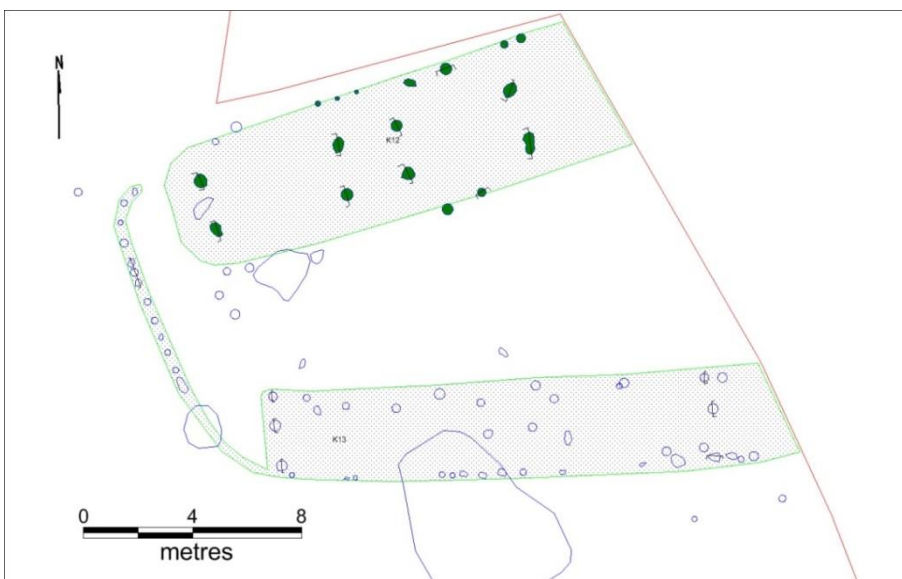

Figur 8: Den tagbærende stolpe A399 fra hus K11.

Huset betragtes som værende komplet, men der er en lille mulighed for at der er gået nogle stolpepar tabt ud mod vest, hvorfra grusgraven gradvist udvides. Mod øst er der for langt et spring ud til det uafbrømede til at der kan gemme sig tilhørende stolper her. Dateringen sker dels på baggrund af huskonstruktionen, dels på baggrund af et stykke keramik fundet i et af stolpehullerne, og den lyder på yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder.

Hus K12:

Dette hus er en del af den lille gårdsenhed der er blevet delvist afdækket i den sydlige del af feltet. Langhuset er en vanlig treskibet konstruktion, som består af stolperne A446, A448, A450, A471, A472, A473, A474, A475, A476, A477, A478, A481, A482, A505, A506, A507 samt A508. Ud af disse stolper er der 8 tagbærende stolper og 9 vægstolper.

Figur 9: Hus K12 øverst i billedet.

De tagbærende stolper bestod af mørkt gråbrunt leret sand med trækulsnister, og flere stolper havde tydelige stolpespor. Nedgravningerne fremstod klart mod undergrunden såvel i flade som i snit, og var i de fleste tilfælde med et firskåret profilsnit. Bredden varierer mellem 47 og 60 cm, mens dybden varierer mellem 36 og 56 cm.

Vægstolperne så i høj grad ud som de tagbærende i fyld og form, og der var ikke nogen tvivl om, at de må have hørt til huset.

Museum Sønderjylland -
Arkæologi Haderslev
Tegner: Jørgen Andersen

Figur 10: Et jernalderhus, som det kan have set ud i romersk jernalder.

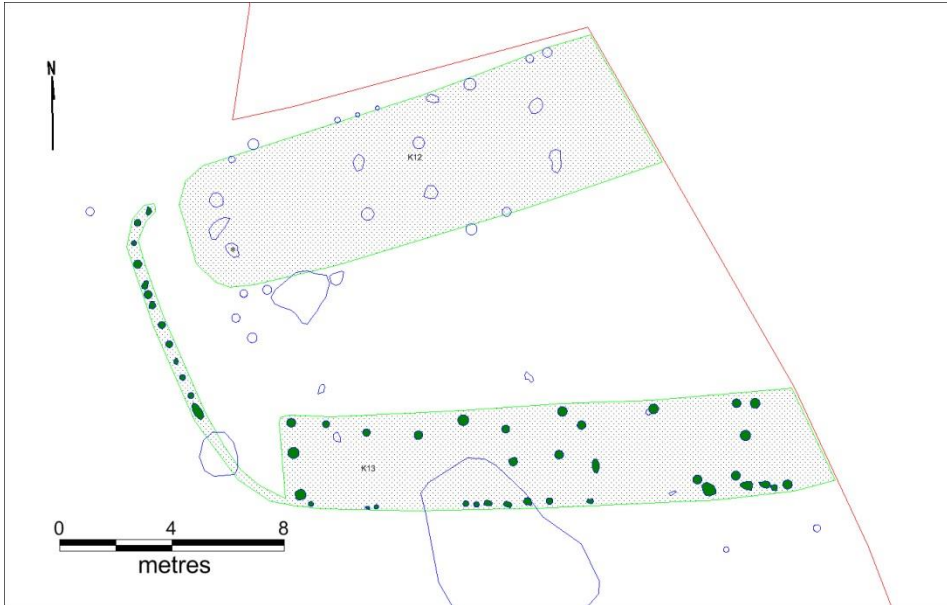
Der ses 4 tagbærende stolpepar og huset er orienteret sydvest-nordøst. Bredden mellem de tagbærende stolpepar er ca. 1,9 meter, mens spændvidden mellem parrene er henholdsvis 4,9 meter, 2,4 meter og 4,5 meter (fra vest mod øst).

En ruminddeling er her tydelig. Traditionelt bliver små spænd mellem tagstolper betragtet som en mulig indgang eller mellemgang, mens de større spænd formodes at have rummet beboelse eller stald.

Cirka 2 meter vest for husgavlen ses hegnet K13, som afgrænser bebyggelsen mod vest. Der ses ikke flere tagbærende stolpepar fra hus K12 længere mod vest, mens det ikke kan udelukkes, at der findes flere par inde under mulden mod øst. En foreløbig længde på huset er ca. 15 meter.

Hegn K13:

Hegnet omkranser gårdspladsen og K12. Det består af to forskelligt opbyggede typer hegn: Den ene type er et såkaldt fletværkshegn. Denne hegnstype er sat med tætstående enkeltstolper, og der har været flettet med pilevidje eller andre bøjelige grene mellem stolperne. Mod syd ses et vest-østgående forløb af det samme afgrænsende hegn, her er det dog udformet som et sadeltagshegn.

Figur 11: Hegn K13.

Fletværkshegnet består af stolper med meget ensartet fyld bestående af mørkebrunt sandet ler. Stolperne står tydeligt frem mod undergrunden. Et snit er lavet gennem 3 af disse hegnstolper, A438, A439 og A440. Profilsnittet viser tre stolper, som er pænt afrundede og generelt klart afgrænsede. Bredden er 25-33 cm og dybden er 12-20 cm.

Figur 12: Fletværkshegnet mod vest, snit gennem A438, A439 og A440.

Sadeltagshegnet består også af stolper med meget ensartet fyld, dog er der her en nuanceforskel i forhold til fletværkshegnet, idet sadeltagsstolperne består af sortbrunt sandet ler. Denne farveforskel er meget tydelig, men hvad grunden er til det, må stå ubesvaret hen. Muligvis er der tale om forskellige hegnsfaser, men det er svært at udtale sig om, før resten af gårdsanlægget bliver undersøgt.

De karakteristiske sæt med 3 sadeltagsstolper er blevet snittet to forskellige steder, og her ses det som forventet, at den midterste stolpe er dybest og bredest, mens de andre to stolper er markant mindre. Hegnet mangler lidt stolper, som må være gravet væk i forbindelse med muldafrømning. En enkelt af de snittede hegnsstolper var således kun 5 cm dyb.

Figur 13: Her ses en del af stolperne fra sadeltagskonstruktionen.

Fremtidigt arbejde på stedet

Området er nu færdigundersøgt og blev d. 17. november frigivet til videre grusgravning. Der gøres opmærksom på, at ved yderligere udvidelser af grusgraven mod øst skal påtænkes arkæologisk arbejde, idet bebyggelsen ikke er afsluttet og må forventes at fortsætte.

Skanderborg Museum d. 26-11-2014

Anja Vegeberg Jensen, arkæolog

Litteratur: " Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Jernalder, Vikingetid og Middelalder." Per Ethelberg m.fl., Haderslev 2003.

Tidstavle

År f./e. Kristus

